

Єрмоленко С.І.

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри української мови

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Іщук Г.В.

магістрантка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

СПЕЦИФІКА ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА)

***Анотація.** Стаття висвітлює проблему визначення порівняльної конструкції в художньому тексті; передбачає аналіз різних порівнянь, якими послуговується сучасний український письменник Юрій Андрухович; виявлено специфіку порівнянь, порівняльних конструкцій, порівняльних лексем, порівняльних зворотів й порівняльних підрядних речень.*

***Ключові слова:** порівняння, порівняльні конструкції, порівняльні звороти, порівняльні підрядні речення, порівняльні лексеми.*

Останнім часом у засобах мас-медіа та в Інтернеті про творчість сучасних письменників говорять і пишуть дуже багато, але ніхто не звертає уваги на мовотворчість митців. Одним із засобів мовотворчості є порівняння.

Актуальність статті зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення порівняння, зокрема потребою детального висвітлення його сутності, різновидів, засобів вираження, структурних, семантичних характеристик, а також відсутністю комплексного аналізу семантико-стилістичної категорії *порівняльна конструкція* у мовознавчих дослідженнях українських учених.

Теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних учених із дослідження порівняння, таких як К. Аксакова, В. Арутюнової, В. Бартона, О. Бондарка, І. Вихованця, О. Грипас, С. Єрмоленко, А. Загнітка, М. Заборної, О. Кубрякової, І. Кучеренка, Дж. Лакоффа, Н. Шаповалової, К. Шульжука та ін. (із лексико-граматичного боку); О. Барменкової, Г. Конторчук, Л. Мацько, А. Сващенко, Л. Ставицької, В. Чабаненка та ін. (із лексико-стилістичного боку).

Метою дослідження є визначення семантико-стилістичного статусу

порівняльних лексем на матеріалі прози Юрія Андруховича.

Досягнення **мети** передбачає вирішення таких завдань:

- 1) розкрити зміст поняття *порівняльна конструкція*;
- 2) проаналізувати особливості функціонування порівняння у художніх текстах на матеріалі прози Юрія Андруховича;
- 3) описати різні порівняльні конструкції (порівняльні звороти і порівняльні підрядні речення), які трапляються у прозі Юрія Андруховича.

Яскравим представником постмодерну в Україні є Юрій Ігорович Андрухович. Письменник, якого називають Патріархом Бу-Ба-Бу (Бурлеск-Балаган-Бутафорія) або Станіславським феноменом, який репрезентував постмодерн на теренах України ще в далекі 90-і рр. ХХ ст. Ця непересічна постать, яка спочатку викликала шквал обурення в середньостатистичного українця або представника діаспори, у своїй прозі послуговується широким спектром порівняльних зворотів та порівняльних підрядних речень, де порівняльні лексеми як (*яко*), *мов*, *ніби*, *наче*, *немов*, *ніж* (*аніж*), *наچه*то, *нібито* відіграють важливу роль у трактуванні авторського задуму через посередництво мовних засобів.

Можна стверджувати, що Юрій Андрухович створив свій правопис із специфічним колоритом. Він філігранно добирає потрібні слова до читача. Не можемо не згадати, що Юрій Андрухович чудовий оратор. Його мовлення характеризує приємна мелодика і тембр звучання, інтонаційно-експресивне оформлення сказаного риторичними питаннями, вигуками, окличними реченнями. Його часто цитують в Інтернеті, засобах мас-медіа, що опосередковано вказує на його популярність, схвальне ставлення українців до його діяльності.

Мова письменника багата на термінологічну лексику: як загальноживану, так і вузькоспеціальну. Юрій Андрухович активно послуговується національно лексикою, тому часто у його прозі трапляються і нелітературні слова (соціальні та територіальні діалекти, просторіччя тощо). Окрім територіальних, письменник іноді послуговується соціальними діалектами: жаргонами, сленгом, аргю, ненормованою професійною лексикою. Напр.: у реченні ... *і все – на Чортотіль, якась крейзуха* [3, с. 28] пропущена порівняльна лексема *наче* (*мов*, *немов*, *неначе*, *як*), яку ми можемо підставити за смислом: *і все – на Чортотіль, наче якась крейзуха*. Окрім того, використано сленг, взяти з англійського варваризму *крейзуха* – тобто «божевілья». Юрієм Андруховичем згадується відомий англо-американський рок-співак Девід Боуї (1947–2016) у порівнянні ... *зачіска, як у Девіда Боуї ...* [3, с. 31].

Суттєвими для прози Юрія Андруховича є стилістичні фігури, які

виконують такі функції: експресивну, увиразнювальну, текстотворчу (тавтологія), образну, композиційну. Стилiстичні фігури виконують ключову роль у процесі формування лексико-семантичного та синтаксичного рівнів художньої прози письменника.

Синтаксичні засоби мови мають велике значення для мовотворення прози Юрія Андруховича. Адже тексти повістей, романів, есеїв [письменник саме так називає свої есе] оформляються за допомогою порівняльних лексем у структурі різних порівняльних конструкцій, використання яких залежить від їх змісту, функціонально-стилістичного призначення, будови та емоційно-експресивного забарвлення. Напр.: речення ... *а перспектива запізнитись на свято наростала, як загроза громадянської війни...* [3, с. 33] з порівняльною підрядною способом дії або речення *Товариство гаряче підтримала Мартофляка як справжнього лідера свого покоління ...* [3, с. 48], де прикладкою виступає порівняння, або речення ... *«крейсер» плавно, як для своєї комплекції, зробив останній поворот на Чортопіль* [3, с. 37] має в першій частині уточнювальну обставину способом дії, виражену порівнянням.

Юрій Андрухович послуговується порівняннями, керуючись не тільки логічними, але й естетико-художніми міркуваннями. Компаративні конструкції моделюють відкритий текстовий простір, стилістично спроможний реалізувати складні думки з усіма емоційними відтінками, асоціативними зв'язками, взаємопов'язаністю явищ дійсності. У структурах із порівняннями відтворюється діалогічність художнього тексту, встановлюється інтелектуальний зв'язок між автором – оповідачем – читачем. Напр.: речення ... *і був на їхній могилі великий хрест із вінком з колючого дроту, «тому наші всі як один тому пішли в партизанку»...* [3, с. 82] передає діалог сина з уявним дідом, який в 1946 році був відісланий до Сибіру; або в реченні *Він черкнув сірником об підощву на черевці вбитого – точнісінько, як американський актор Міккі Рурк у фільмі «Серце Ангела»...* [3, с. 85] Юрій Андрухович згадує у порівнянні відомого актор Голлівуду.

Ми будемо, з граматичного боку, розглядати порівняльні конструкції, яку пропонує Любов Мацько [6, с. 360–362]:

1. поширені та непоширені порівняльні конструкції з порівняльними лексемами *як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито*;

2. порівняльні конструкції в *орудному відмінку*;

3. порівняльні конструкції описового характеру на зразок;

4. порівняльні конструкції, які є частиною іменного присудка;

5. порівняльні-приєднувальні конструкції, в основі яких покладено

принцип асоціативного сприйняття дійсності.

Щодо синтаксичної будови порівняльних конструкцій, то функції вставлення можуть виконувати окремі слова, сполучення слів, поширювачі речення, прості речення, складні речення або їхні частини. Пор.: у реченні ... *і вона якось так по-американськи називається – Drugs* [4, с. 13] порівняльна конструкція виражена одним словом *по-американськи*; або в реченні ... *він шість вечорів поспіль з ревом від їжджав у пільму з-під моїх вікон* [4, с. 10] порівняльна конструкція виражена орудним відмінком з *ревом*; або в реченні *Це тільки мені одному з її співучасників, вони можуть помилково здатись іншими, не випадковими і справжніми, ніби це єдино можливе життя* [4, с. 12] порівняльна конструкція виражена підрядним означальним реченням, у ній є порівняльна лексема *ніби*; або у реченні ... *чи не вона спричинилася до бурхливої космічної реакції, наслідком якої все, ну просто-таки все розкривається та проступає, як візерунок на долоні – лише читай!?* [5, с. 33] підрядна конструкція *як візерунок на долоні* – це підрядна способу дії, до складу якої входить порівняльна лексема *як*.

У порівняльних конструкціях часто експліцитно передано внутрішні рефлексії оповідача – розповідача щодо повідомлення в основному реченні. Суб'єктивно-оцінні порівняльні конструкції передають оцінку й образне авторське сприйняття описуваних подій. Вводячи конкретно-чуттєві образи до художньої розповіді, порівняння інтенсифікують експресивність тексту. Характеристичні порівняння доповнюють і актуалізують характеристики персонажів. Інтертекстуальна семантика порівнянь включає художній твір у широкий культурний контекст. Пор.: у реченні ... *однак не з якихось там причин поетичних, як, наприклад, кохання, ностальгія, світова скорбота, зоряна туга, сомнамбулізм тощо...* [1, с. 20] Юрій Андрухович дає характеристику головному герою роману «Московіада» поету Отто фон Ф. як людині, що нічим корисним не займається на літературних курсах, через порівняльний зворот, який містить однорідний ряд *як <...> кохання, ностальгія, світова зоряна туга, сомнамбулізм*, в який входить порівняльна лексема *як*.

Актуалізація компаративних конструкцій засвідчує взаємодію лексичних, морфологічних, синтаксичних засобів. У порівняльній конструкції вживаються синоніми, антоніми, розмовні варіанти до слів в основному реченні, прислівники, частки, вигуки, які створюють експресивність та увиразнюють висловлення. До синтаксичних засобів актуалізації порівняльних конструкцій у художньому тексті Юрія Андруховича належать номінативні, безособові, фразеологізовані, неповні та еліптичні речення (які забезпечують зразки конденсованого синтаксису),

конструкції «чужої» мови (які зберігають потрібні інтонації). Розмовного колориту надають порівнянням питальні, окличні речення, риторичні запитання, вставні слова, які створюють «модальну поліфонію». Напр.: риторичне запитання у реченні, де порівняльний зворот виступає підметом: *А може, прийшло йому як об'явлення, частково закодоване в гуцульських снах і збунтованих архетипах?* [5, с. 33]; або ще у реченні риторичне запитання, де підрядна способу дії: *Де вони зараз, як повівся з ними час?* [3, с. 125]. Так речення ... *а Васі Мочалкіну було, власне кажучи, по цимбалах, на якому поверсі сходити, адже всюди його приймали як брата й любили...* [1, с. 12], взяте з роману Юрія Андруховича «Московіада» поєднує сучасні та народні стійкі словосполучення: фразеологізм *по цимбалах*, який тлумачиться як «все рівно», а також сучасний афоризм *приймали як брата*. В еліптичному реченні з цього ж роману, Юрій Андрухович передав занепокоєння головного персонажа Отто фон Ф. тим, що радянські лазні не зважають на статевої особливості при їх плануванні: ... *що жіноча душова влаштована всередині так само, як і чоловіча, – так, ніби жінки належать до того самого біологічного виду* [1, с. 16]. Народний гумор, через посилання на розмовного характеру афоризми ми можемо прослідковувати у реченні, взятому також з роману «Московіада»: *Вони люблять пити «на свіжому повітрі», себто під пластиковим дахом, під шум дощу і спів н'яних офіцерів* [1, с. 32]. Вставні слова часто трапляються поряд з порівняннями у прозі Юрія Андруховича: ... *хай оберігає Вас Бог від таких заплутаних стосунків з бабнотою, як у мене, вибачте, будь ласка* [1, с. 54]. Антонімічну пару утворюють порівняння у реченні *Може, з горя, а може, з радості – кому яке діло?* [1, с. 144] або антонімами можуть бути слова в самому порівнянні: *Та ти не відвертайся, не грай вар'ята, ніби ти – не ти* [1, с. 144].

Але досліджені нами порівняльні лексеми дають змогу стверджувати, що Юрій Андрухович використовує велику кількість як слів сучасної української мови, так власні okazіоналізми: часто не тільки слова, а й фразеологізми або крилаті вислови. Напр.: *Не вплинуло і сенсаційне запевнення, ніби «автор має право думати, що віднайшов загублений колись ключ»* [5, с. 33] – у цьому реченні письменник цитує Юрія Федьковича. У реченні *Він багато пив? – Як вуж* [1, с. 115] Юрій Андрухович створив власний троп, де порівнює кількість випитого з поживанням води вужем, що вказує на його обізнаність в зоології.

Отже, у текстах Юрія Андруховича порівняльні конструкції мають значний стилістичний потенціал: вони надають асоціативного світосприймання описові дійсності, особи чи предмета; увиразнюють їхню експресивну ознаку тощо. На думку багатьох лінгвістів, такі порівняння

виконують передовсім естетичну функцію.

Література

1. Андрухович Ю. І. Московіада. Роман жахів. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 152 с.
2. Андрухович Ю. І. Перверзія. Роман. Львів: ВТНЛ-Класика, 2004. 304 с.
3. Андрухович Ю. І. Рекреації. Роман. Львів: ЛА «ППРАМІДА», 2005. 144 с.
4. Андрухович Ю. І. Таємниця. Замість роману. Худож.-оформлювач І. В. Осипов ; фото на обкладинці Сузанни Шлеєр. Харків: Фоліо, 2007. 478 с.
5. Андрухович Ю. І. Carpatholgia cosmophilica (Спроба фіктивного краєзнавства). *Сучасність*. 1997. № 3. С. 29–34.
6. Стилїстика української мови : Підручник; за ред. Л. І. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.

Єрмоленко С.І.

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри української мови

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Каспер І.О.

магістрант

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ЗАПЕРЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. *Стаття висвітлює проблему лексичного й граматичного визначення заперечення сучасної української мови, передбачає комплексний підхід до вивчення негачії, аналіз різних синтаксичних і лексичних конструкцій із запереченнями, а також їхню класифікацію.*

Ключові слова: *категорія заперечення, негачія, заперечні займенники, заперечні прислівники.*

Актуальність статті полягає в утвердженні функціонального підходу в мовознавстві, яке посприяло залученню до аналізу всіх можливих способів реалізації того чи того значення. Зросла увага до лексичних виявів категорій